



Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury.

Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze BP je identická s její tištěnou podobou.

Místo vypracování: Praha

Datum: 25.11.2010

Vlastnoruční podpis: .....

## **Poděkování**

Velký dík patří PhDr. Ladislavu Janovcovi, Ph.D. a PhDr. Otakaru Mališovi, CSc. za trpělivost a důslednost při vedení mé bakalářské práce.

## Obsah

1	Úvod. Teoretická východiska práce.....	6
1.1	Funkční styl umělecký (umělecké literatury) – estetická a esteticko-sdělná funkce – konkrétní manifestace estetické funkce v komunikátu.....	6
2	Rovina textové výstavby, část I.....	8
2.1	Vertikální členění textu.....	8
3	Rovina foneticko-fonologická a ortografická.....	9
3.1	Hlediska posuzování. Jednotlivé řeči.....	9
3.2	Řeč vypravěče.....	10
3.3	Řeč Potoka.....	12
3.4	Řeč Davida a regiolekt Losínů.....	13
3.5	Řeč Josefa Nováka.....	15
3.6	Řeč Laosáků.....	16
3.7	Řeč Šviháka.....	17
4	Tvaroslovná rovina.....	18
4.1	Podstatná jména.....	18
4.1.1	Instrumentál plurálu.....	18
4.1.2	Vokativ.....	18
4.2	Přídavná jména.....	19
4.3	Zájmena.....	19
4.4	Slovesa.....	19
4.4.1	Jmenný rod.....	19
4.4.2	Složené slovesné tvary.....	20
5	Lexikální rovina.....	21
5.1	Knižní a archaické prvky, historismy.....	21
5.2	Expresivní prvky.....	22
5.3	Pseudodialectismy v řeči Losínů.....	23
5.4	Cizojazyčné elementy.....	25
5.4.1	Vasil.....	25
5.4.2	Lovec.....	25
5.4.3	Berlíňané.....	26
5.4.4	Imigranti – Kanaci.....	26
5.4.5	Jíchova vsuvná novela.....	27
5.5	Argot.....	27
5.6	Specifická propria.....	29
5.7	Chrematonyma.....	31
6	Syntaktická a hypersyntaktická rovina.....	32
6.1	Střídání promluvových pásem (rozostřený promluvový předěl).....	32
6.2	Proměny adresáta.....	36
6.3	Tři tečky.....	37
6.4	Apelativní vsuvky.....	38
7	Závěr.....	39
8	Literatura:.....	41

Motta:

*„Doba se vymkla z kloubů.“*

(Hamlet, William Shakespeare, přel. Lukeš, M.)

*„Na líčení přeludností a vykloubeností normovaný jazyk nestačí.“*

(Čmejrková, S., Český jazyk na přelomu tisíciletí)

*„Vznešená a nevšední je mluva, která užívá slov neobvyklých.“*

(Aristoteles, Poetika)

# 1 ÚVOD. TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE.

## 1.1 Funkční styl umělecký (umělecké literatury) – estetická a esteticko-sdělná funkce – konkrétní manifestace estetické funkce v komunikátu

Román je jedním z útvarů funkčního stylu uměleckého. Styl umělecký je ve srovnání s ostatními funkčními styly charakteristický svou vnitřní nesourodostí a roztržitostí. Jeho obecná definice je takřka nemožná – styl umělecký by byl synchronně definován jako styl všech děl krásné literatury, která jsou v dané době ve čtenářském oběhu, k nimž navíc v diachronní rovině přibývají ještě díla (dočasně) zapomenutá, která se rovněž podílela na formování literární tradice a normy uměleckého stylu (Čechová, 2008). Vzhledem k obrovskému rozsahu korpusu uměleckých děl je evidentně nemožné nějaký konkrétní, specifický styl hledat – hledali bychom styl společný pro všechny romány, novely, povídky, básně, poemy, črty, eseje apod.

Funkční styl umělecký bývá vymezován jako styl, jenž sice může vykazovat přítomnost jakékoliv funkce (sdělná, direktivní, persvazivní atd.) nebo jejich libovolné kombinace, nicméně všechny tyto mimoestetické funkce jsou marginalizovány ve prospěch funkce estetické, respektive esteticko-sdělné.

Esteticko-sdělná funkce sestává:

- 1) z aspektu sdělnosti, to jest vztahu umělecké výpovědi a reálné skutečnosti,
- 2) z aspektu estetičnosti, to jest snahy „působit na citovou stránku vnímatele, obohacovat jeho vnitřní život, ovlivňovat jeho postoje a podněcovat představy“ (Čechová, 2008, s. 299)

Dá se samozřejmě říci, že jakýkoliv text, kterýkoliv komunikát, latentně disponuje estetickou funkcí. Ve většině případů bude však tato funkce neintencionální, tedy dosazena až v procesu interpretace recipientem komunikátu, a/nebo záměrná, leč nikoli primární. Zároveň však existuje určitá množina komunikátů či textů, u nichž je estetická funkce primární a intencionální. Jde o texty plnící estetickou funkci, tedy nositele uměleckého stylu.

Podle Šklovského formalistické teorie (Šklovskij, 2003) funguje umění na základě deautomatizace. Automatizované sdělení je sdělení vygenerované pouze za účelem přenosu informace a jejího prostého kognitivního zpracování příjemcem, a jako takové je co nejušpornější, v jazykovém slova smyslu ekonomické. Daný typ komunikátů tvoří jeden

pól pomyslné osy, na jejímž druhém konci se vymezují komunikáty umělecké, v nichž vyjádření usiluje o invenci, tedy deautomatizaci.

Na vymezení Šklovského navazuje Jan Mukařovský, jenž ruský literární formalismus propojil se saussurovským lingvistickým strukturalismem. Saussure rozdělil jazykový znak na pojem a akustický obraz, přičemž akustický obraz je ta část znaku, která je fyziologickým impulsem předána fonačním orgánům a fyzicky manifestována (Saussure, 2007). Mukařovský pak v této souvislosti upozorňuje na to, že estetická hodnota krásné literatury spočívá „v tom, že se v ní soustřeďuje pozornost na jazykový znak sám, aniž by při tom mizela mimoestetická funkce jazykového znaku, tj. funkce sdělná.“ (Čechová, 2008, s. 309).

Ač se projevy stylové aktualizace, tedy symptomy estetické funkce (jejich intenzita i počet), mohou u různých děl různit, jejich role v umělecké literatuře je nesporná. V souvislosti s Topolovým románem je možné mluvit o roli přímo zásadní.

## 2 ROVINA TEXTOVÉ VÝSTAVBY, ČÁST I

### 2.1 Vertikální členění textu

V analyzovaném románu hraje jazyk zcela zásadní úlohu. Je materií, jež tvoří vyprávěné, formou tvarující obsah románu a zároveň prostředkem až do krajnosti zkoušeným. Topol jako by na pomyslných varhanech zběsile vytahoval rejstříky, aby nezvyklá disharmonie jejich kombinací byla s to ozvučit vír sdělovaného. Není cílem této práce zabývat se aspekty filosofie jazyka, k nimž by Topolův text jistě mohl poskytnout zajímavý materiál. Cítíme však potřebu onen určující rys díla zmínit a při analýze k němu místy přihlížet, neboť reflexe jazyka jako prostředku myšlení a komunikace je konstitutivní složkou výstavby smyslu textu.

Román je vertikálně strukturován promluvou vypravěče a jednotlivých postav, jejichž rámce jsou naplněny výraznými, místy vzájemně silně diferencovanými, jazykovými charakteristikami. Topol naplňuje bachtinovskou ideu románového „různořečí“ (Bachtin 1980) a stylisticky bohatou řeč vypravěčovy ich formy obohacuje jazykovými specifiky v řeči postav (viz zvláště fonologická a lexikální rovina následné analýzy).

Co se týče úvah o promluvě vypravěče, je v souladu s teorií narace (viz např. Doležel 1993, Adam 2003) třeba rozlišit part osobního vypravěč v ich formě (v textu manifestovaného nepřímou řečí), jehož podoba je výsledkem „*přijetí primárních funkcí vypravěče postavou fikčního světa*“, a tedy „*soustředění funkcí vypravěče a postavy v téže fikční osobě, která je zároveň zdrojem fikčního aktu i jeho konstruktem*“ (Doležel 1993), a part tzv. „*proživatele*“ (Adam 2003), tedy pásmo (manifestované neznačenou přímou řečí) řeči vypravěče – postavy promlouvající v rámci interakcí uvnitř fikčního světa, o nichž vypravěč – jako textová pozice – referuje.<sup>1</sup>

Zajímavé je, že volba vyprávěcí strategie je v textu explicitně tematizována vypravěčovou replikou: „*příjemný by bylo propsat se do třetí osoby, ale ne, mluví Potok*“ (s.24), reflektující upřednostnění ich-formy na úkor er-formy.

---

1 Ony dvě textové pozice obsazené jedním subjektem budeme dále rozlišovat termíny „vypravěč“ a „proživatel“.



### 3 ROVINA FONETICKO-FONOLOGICKÁ A ORTOGRAFICKÁ

#### 3.1 Hlediska posuzování. Jednotlivé řeči.

Jak ve své nástinové analýze spisovnosti v Topolově textu uvádí Petr Mareš (Mareš, s. 177), základní jazykovou polohou bez ohledu na rozdíl mezi pásmem vypravěče a pásmy postav je v něm poloha nespisovná, realizovaná známým repertoárem hláskových a tvarových prostředků obecné češtiny, přičemž grafika usiluje o co nejvěrnější zachycení zvláštností mluveného vyjadřování. V souvislosti s naší analýzou je třeba dané konstatování dále rozvést, analýza foneticko-fonologické roviny románu totiž ukazuje, že jednotlivé odchylky od kodifikace se nedají plošně přiřadit k zastřešujícímu útvaru obecné češtiny, což potvrzuje i Mareš odkazem na fakt, že „jazykovou diferenciaci nelze přímo vztahovat k tradičně chápaným strukturním jazykovým útvarům, spíše můžeme uvažovat o „plurilingvismu“ (v bachtinovském pojetí). Ozvláštňení jazyka románu se tedy napájí z různorodých pramenů (viz následující rozbor jednotlivých prvků). Z řečeného vychází druhé nutné upřesnění, týkající se specifčnosti promluv vypravěče a postav. Tato specifčnost se dle našeho názoru projevuje nejen na rovině lexikálních prostředků, o níž hovoří Mareš (Mareš, s. 177), ale také na rovině foneticko-fonologické a morfologické. Obecně lze říci, že větší či menší míra uplatnění rysů obecné češtiny je tím, co je jednotlivým promluvám společné. Zároveň však Topol některé postavy jazykově charakterizuje (jejich jazyk utváří jejich identitu) za pomoci specifických jazykových prvků. Proto považujeme za účelné v rámci analýzy dané jazykové roviny vyčlenit textové úseky promluv specifických mluvčích a konkrétní styl jejich promluv označovat termínem „řeč“.

Z hlediska analýzy foneticko-fonologické roviny tedy odlišujeme řeč následujících subjektů:

1. řeč vypravěče (postava Potoka – nepřímá řeč),
2. řeč Potoka (postava Potoka – neznačená přímá řeč),
3. řeč Davida a Losínů (postava Davida a jeho příbuzní),
4. řeč Josefa Nováka (vypravěč epizody popisující návštěvu Osvětimi),
5. řeč „Laosáků“ (postava Bohlerovy Laosanky),
6. řeč Šviháka (postava jednoho z Laosáků).

## 3.2 Řeč vypravěče

Pásmo vypravěče tvoří dominantní složku textu, jeho řeč je tedy pro stylové vyznění románu určující. Striktní rozlišení řeči vypravěče a řeči jednotlivých postav však není vždy zcela možné, neboť promluvy postav nejsou místy graficky vyznačeny (jde o neznačenou přímou řeč, uvozovky nejsou užity nikde, odsazení na samostatný řádek je záležitostí fakultativní), což je formální prvek související s celkovou podobou textu, která je charakterizovaná jako „neustálé plynutí či takřka neuchopitelný a stále proměnlivý proud“, v němž nedochází „k oddělování jednotlivých jazykových ani tematických prvků, ale spíše ke kolísání, prolínání a míšení“ (Mareš, s. 176).

Prvním bodem následující analýzy je vymezení hláskoslovných a pravopisných odchylek jazyka románu od kodifikace spisovné češtiny. Obecně lze říci, že dané odchýlování je průvodním jevem textu, v jehož celku se systematické uplatnění spisovných prvků stává jevem příznakovým. Spisovná čeština se v zásadě zařazuje do sféry starého jazyka vázaného na minulost a je mluvčími pocíťována jako něco, co jim není zcela vlastní (viz Mareš, s. 177).

Na úvod ještě poznamenejme, že níže specifikované odchylky nejsou jevem, jenž by se v textu uplatňoval systematicky a konzistentně. Různé textové pasáže se liší mírou užití jednotlivých nespisovných prostředků. V analýze se proto zabýváme pouze konstatováním jevů odchylujících se od kodifikace, nikoli případy, kdy k odchýlení nedochází. Text je charakterizován čtyřmi dominantními odchylkami:

- Eliminací koncového *-l* v participiu činném mužského rodu (*-l* je eliminováno pouze v případech, kdy následuje po konsonantu): ...*Málem jsem vyprsk...* (s. 12), *Trh sem dveřma...*(s. 240) ...*zářil právě nejvíc tehdy, když tek kov...* (s. 7). Sousedství *kov tek* nebo *tek kov* je v románu časté a vždy se vyskytuje v této podobě.
- Diftongizací *-ý/ -ý-* a *-í/-í-* v *-ej/-ej-* : ...*byl jsem krutej a byl jsem měkkej a líbilo se mi to. Ale byl jsem přejetej...*(s. 72), *David kejvnul a Micka na mě hrdě pohlédl* (s. 28), *nikdo nesmí ublížit bezbrannejm...*(s. 26) – v tomto případě dochází k zajímavému kontrastu v grafické podobě slova, jež na jedné straně akcentuje spisovný tvar se zdvojeným *n*, na straně druhé reflektuje příklonem k mluvenosti motivovanou nespisovnou diftongizací.

Zmíněná diftongizace se v řeči vypravěče objevuje poměrně zřídka (ve srovnání s pásmo některých postav, viz níže). Pokud k ní však dochází, je její výskyt většinou doprovázen kumulací daného jevu na omezené ploše textu, pravděpodobně z důvodu stylové koherence, jež však může být na jiných místech citelně narušována.

- Úžením *-é/-é* v *-ý/-ý* v koncovkách ...*policaĵti je tahali jednoho po druhým...*(s. 67), ...*bylo neuvěřitelný, co všechno je možný...*( s. 68), *zapomněl na všechny léčebny svého života* (s. 28), *že všichni jsme na jedný mapě s ostatními* (s. 28), *obličej jedný z přítelkyň* (s. 29), *je důležitý se vyblít* (s. 29).
- Krácením *-í* v koncovkách a) slovesných tvarů 1.os. sg. ind. prés.: *nevydržím* (s. 240).

Co se ortografie týče, stojí za zmínku užívání velkých písmen u některých apelativ, např. *Ohnivá* (ve smyslu ohnivá voda, alkohol) (s. 8), *Organizace* (termín pojmenovávající skupinu hlavních hrdinů), *Domy Družby Pro Umělce* (s. 155), *Tajemství* (s. 28), *Dóm* (s. 29), *Voda* (s. 29) apod. Ona proprializace apelativ je vedena vypravěčovou snahou zvýraznit jedinečnost popisovaných objektů, případně jejich institucionalizovanost.

Rovněž není možné pominout pravopisnou adaptaci lexika a frazémů, jež se váží k oblasti vysoké kultury, a lexikálních přejímek z cizích (převážně klasických) jazyků. Jak uvádí Petr Mareš (Mareš s.176) „román stále osciluje mezi pólem vysokého a nízkého, setkává se tu vznešená klasická a náboženská tradice s elementy pokleslými a triviálními a vše přitom zároveň podléhá groteskní deformaci. Na jazykové rovině se toto soužití ptorichůdných složek kultury nejnápadněji realizuje v nezvyklém způsobu psaní slov z klasických jazyků, na jedné straně archaizovaném na druhé straně radikálně počeštěném.“ Dané konstatování bychom rádi rozšířili i na oblast vlastních jmen, často jde o jména tvůrců kanonických uměleckých děl, přičemž pozměněním jejich podoby dochází ke zmiňovanému grotesknímu kontrastu vysokého a nízkého:

- ...*Čárls Bódler* byl taky blázen a zabejval se myšlenkama na smrt, *Mršina...*(127)
- ...*našinci* byli vyhazováni ze škol a *kultúry*...(128)
- ...*triky*, který musel použít *Daniel v jámě lvový*...(129)
- ...*malá sestřička tekila*...(135)
- *Jó Frojde, Frojde*, vždycky na tě dojde (136)
- *Všelíjaký doktoři z bolševickejch instytutů*...(138)
- *Jícha* používal...*pralesní methodu* hada *Ká* ...*osobně dávám přednost methodě vstupujícího hlasu*(152)
- *pilulky proti genocídě* (153)
- ...*já se zaplet s Kultúrou*...*sluhou kultúrních rubrik* (154)
- ...*mnohý* neznali ani základní pravidla *loupežníka z Lesa, Šilera* (154)
- *Nejlépe blitzkríg* (154)
- ...*posbíral jsem stovky titulů a pár dochtorátů* za mravnost (154)

- ...velká lékárna na rohu blikalazeleným neonem **APOTHEKE**
- Věděli houby o **kocí kole** a buráčcích, včetně **bejsbolovejch** pálek. Nečetli Kafku. **Varhola** je nezajímal. Potkali jen **Josipha Švejka**...(s.189)
- ...měla zvláštní výchovný **methody**...(s.195)
- ...čínských stupních **tajči**...(s.195)
- *Ten Remikin je ale kus geroja a génija*...(s.195)

Přesto, že se podoba jazyka románu silně přimyká k pólu mluvenosti, některá ortografická pravidla jako například psaní velkých písmen u vlastních jmen, zůstávají zachována: *Slováci sou rychlý Moraváci, Moraváci že mají kilometrovej drát, Češi že myslej za roh a Pražáci že sou nadutci...* (s. 29)

### 3.3 Řeč Potoka

Postava Potoka, tedy řeč proživatele, se ve srovnání s vypravěčem od kodifikace odchyluje o poznání patrněji. Za možnou motivaci by se (stejně jako v případě řeči ostatních románových postav) dal považovat jistý implicitní pozůstatek tradičního rozlišování pásma vypravěče a pásma postav jejich inklinováním k různým pólům škály spisovnost (až knižnost) – nespisovnost, tedy rys, který je v rámci postmoderního románu obecně považován za překonaný. Jak uvádí Světlá Čmejková, (1997, s. 123), „současná próza dokáže zcela zrušit rozdíl mezi řečí autorskou a řečí postav a spolu s tím i formální hranice mezi větou uvozovací a následnou přímou nebo polopřímou řečí literárních hrdinů.“ Takové „vzrušené apolinairovské pásmo reflektující skutečnost v její nepřehlednosti“ nabízí „nové typy střídání spisovnosti a nespisovnosti“ závisící mimo jiné na „dynamice vypravěčova diskurzu“ (tamtéž). V souvislosti se zmínkou o dynamickém střídání spisovných a nespisovných prvků je třeba podotknout, že níže specifikované odchylky od kodifikace se stejně jako v případě řeči vypravěče nikterak neuplatňují plošně, tedy ve všech možných případech, ale že jde spíše o nahodilé střídání spisovných a nespisovných variant. Příznaková je tedy ona přítomnost potenciální nespisovné varianty alternující variantu spisovnou, ne její konzistentní užívání. Zároveň je třeba připomenout fakt, že formální sblížení pásma vypravěče a postav, zde máme na mysli jejich málo zřetelné grafické odlišování, místy nedovoluje zcela přesně určit, zda je daný jev součástí a tedy specifikem pásma vypravěče či postavy.

Přes výše zmíněné se dá konstatovat, že řeč postavy Potoka vykazuje, kromě jevů již charakterizovaných v rámci analýzy řeči vypravěče, následující odchylky od kodifikace:

- elizi *-í* v koncovce sloves– ve 3. os. pl. indikativu prézenta sloves 5. třídy a atematického slovesa mít: *...ty zmrdi mi je zavíraj* (s. 13.), *...ted' se Němci sami cpou do autobusů a vydávaj neznámo kam, kurvy zasraný* (s. 13), *...copak maj děti ňáký občanky?* (s. 11),
- vypuštění kmenotvorného sufixu *-a-* v minulém participiu slovesa *začít*: *Všim sis, Sinkule, že ty průchody ted'ka začli zavírat?* (s. 13),
- protetické *v* (velmi častý jev): *všechno mám vokoukaný* (s. 13), *vobojí sou to slova* (s. 21), *vodkdy to tu táme? A vodkdy máte hitlery jako bouchače?* (s. 135),
- kontrakce skupiny *-eja-* na *-á-* ve tvarech adjektiva *ňáký*: *ňáká luštěnka* (s. 135), *ňáký buzeranty* (s. 13), *ňáká Ilsa Kochová* (s. 15),
- iniciální *j-* se ztrácí ve finitních tvarech slovesa *jít*: *ty teda deš?* (s. 21), *obracíš svou silou proud a deš po něm...* (s. 21),
- elizi iniciálního *k-* (vyslovovaného jako /g/) ve spojení *když* : *Dyž... řekl jsem* (s. 21)

Je tedy patrné, že odlišnost řeči vypravěče a proživatele spočívá především v různé míře příklonu k nespisovnosti, realizované skrze užití prvků obecné češtiny. Pro proživatele je pak příznačné, že nespisovné jevy charakterizující jeho promluvy jsou převážně projevem jazykové ekonomie v oblasti výslovnosti, tedy jevy typické pro mluvený, velmi neformální projev.

### 3.4 Řeč Davida a regiolekt Losínů

Postava Davida je v textu charakterizována etnickou a, dalo by se říci, i sociální příslušností. V prostředí velkoměsta působí jako nalezené vlčí dítě. Daná specifika samozřejmě odráží i jazyk postavy, jehož odlišnost je v textu explicitně reflektována replikou: *„I v době jeho nevinnosti, když se teprve dostával do obrátek, mu žádná pražská svině nikdy neřekla nic o nekonečný směšnosti jeho pohybů, celkového vzhledu, nemluvě o hadrech a přízvuku“* (s. 29). Do popisované doby učení je situována Davidova replika: *„cožpak žvýkám ňáký tabák, cápcí“* (s. 29), která pomocí užitých jazykových prostředků (prvků téměř knižních (*cožpak*) i nespisovných (*cápcí*)) odráží jakýsi jazykový přerod postavy, jež v dalším textu přejímá styl řeči ostatních postav z prostředí Organizace. Zároveň si však postava ponechává schopnost mluvit svým „starým jazykem“, nářečím své

horské domoviny (označované v textu jako *Banatka*, inspirované tedy patrně českými vesnicemi v Rumunském Banátu). Nářečí je výtvořem autora textu. Přepínání kódů je demonstrováno při vyprávění snu, v němž David-vypravěč mluví řečí Organizace/kmene a v místech, kde tlumočí řeč postav ze své vesnice, přechází do fiktivního regiolektu.

V následující analýze si všímáme těch distinktivních rysů v hláskoslovném plánu nářečí vykonstruovaného Topolem, jež se odlišují nejen od spisovné kodifikace, ale i od úzu obecné češtiny, a to proto, že smyslem kódu je vymezení etnicky odlišných postav od postav ostatních (jejichž projev inklinuje povětšinou k obecné češtině). V zásadě bychom zde o regiolektu vlastně neměli hovořit, neboť ono jazykové odlišení postav se neděje na základě znaků, jež by se uplatňovaly jakkoli systematicky a odkazovaly tak k existenci jakési specifické svébytné jazykové struktury. Chtěli-li bychom mapovat jednotlivé hláskové změny, museli bychom konstatovat jedinečnost jejich výskytu (místy se sice vyskytují vícekrát, jde však většinou o opakování jevu v rámci sousedících slov, tedy jakoby motivované jedním tvořivým impulsem, který je však následně vystřídán impulsem přetvářejícím podobu slov jinak). Přijde nám tedy neúčelné popisovat jednotlivé změny, jež často neodkazují k vytvořenému jazykovému systému (změny tohoto typu se v jazyce nevyskytují a jsou inspirovány jinak, často patrně zvukovou podobou jiných, zvláště slovanských jazyků a náhodných prvků českých nářečí). I přesto je však zajímavé sledovat, jakých foneticko-fonologických postupů autor při tvorbě fiktivního nářečí využívá. Jedná se zejména o:

- krácení vokálů: *Nynčko by bodluo par pudů čerstuego syrovuego masa* (s. 81), *nezbedniky jeden* (s. 82), *Taktež i ja, Davidko moj* (s. 82);
- monoftongizace a diftongizace či různá přesmykávání, týkající se fonému *ú*: *-o, -ů, -ou* > *-uo*: *Nynčko by bodluo par pudů čerstuego syrovuego masa...* (s. 81), *Nu, Azuoku, ted'ki si muožeme druobetek poušmaknuot* (s. 82), *-o* > *-ou*: *si svouji ruku sjim* (s. 82), *-v* > *-u*: *Nemluvuj mi tyto poudačky* (s. 81) (patrně inspirace krkonošským nářečím), *-ou* > *-ó*: *ňákó* (s. 81), *-ou* > *-o*: *to chropavku krvavo* (s. 81), *-u* > *-y*: *nezbedniky jeden* (s. 82).
- variování *-i/-y*: *flaksi, jakésy* – v tomto případě nelze rozhodnout, zda se jedná o pravopisná specifika, či o naznačený rozdíl ve výslovnosti.
- Co se týče konsonantů, dochází místy k náznaku aspirace, symbolizované v písmu přidáním konsonantu – *h*–: *nhašli* (s. 83), *vhy* (s. 82), *tho bhy bhyl pocuc* (s. 81)
- *-h-* se místy mění na *-g-*: *Nynčko by bodluo pár pudů čerstuego syrovuego masa* (s. 81), patrně pod vlivem jiných slovanských jazyků.

### 3.5 Řeč Josefa Nováka

Kostra Josefa Nováka je postavou epizodního charakteru, v románu se objevuje pouze jedinkrát, nicméně se stává důležitým partnerem v dialogu s hlavními postavami. Josef Novák je jméno zesnulého, který, ač po smrti, provází Potoka, Micku, Davida, Bohlera a Žraloka na jakési bizarní exkurzi táborem Osvětim.

Josef Novák pochází z Prahy první poloviny dvacátého století, tedy z prostředí časově odlišného od prostředí ostatních postav. Tomu odpovídá i jazyková charakteristika této postavy.

Postava se vyznačuje užíváním prvků obecné češtiny, v tomto ohledu se její promluva blíží promluvě vypravěče potažmo proživatele. Konkrétně jde o:

- úžení *-é* v *-í*: *toť je přeci přirozený* (s. 89),
- kontrakce skupiny *-eja-* na *-á-* ve tvarech adjektiva *nějaký*: *ňákej Roubíček* (s. 89),
- diftongizace *-ý* v *-ej*: *barovej blondýn* (s. 90),
- krácení *-í-* na *-i-*: *už jsem nad tím* (s. 90) *dneska už vim co* (s. 90), *dyť sem vám to povídal* (s. 92),
- ztráta iniciálního *k-* (vyslovovaného jako /g/) ve skupině *kd-*: *dyby bylo libo, dyž bylo potřeba* (s. 90),
- ztráta iniciálního *j-*: *méno mé* (s. 89), *eště* (s. 90),
- krácení koncovky sloves – ve 3. osobě plurálu indikativu prézenta: *povídej* (s. 90), *vydávaj* (s. 90), *koukaj* (s. 90), *vrzaj* (s. 92),
- náslovná skupina *vž-* odpadá u slova *vždycky*: *dycky sem musel šéfům křivit hubu* (s. 102).

Josef Novák se zároveň jazykově vymezuje na základě své příslušnosti k jinému sociálnímu a historickému prostředí. K tomu dochází i explicitně Novákovou replikou adresovanou členům Potokova kmene: „...*myháte hantesa, pardi? Vy totiž mluvíte divně, jak něký frindolýni, vážně ste z matičky, ju?*“ (s. 92). Jak je vidno, padesátiletý posun ve vývoji pražské mluvy je pro Nováka patrně natolik markantní, že má podezření na brněnský původ novodobých mluvčích (alespoň pokud *hantes* odkazuje ke slovu *hantec*.)

Josef Novák je „barovej blondýn“ ze Žižkova konce třicátých let. Jazykové prvky, jež k dané skutečnosti poukazují, se dají nalézt jak na rovině hláskoslovné, tak lexikální. Na první ze zmíněných rovin charakterizují postavu hláskoslovné jevy evokující prostředí pražské periferie první poloviny dvacátého století:

- Dloužení vokálů, hlavně koncových: *ta stará histórie* (s. 89), *vostatní tu byli židí, ju? Skoro všický. A ňáký cikání* (s. 89), *tehdá* (s. 89), *samý židí, všící* (s. 90), *kucí židovský* (s. 90), *dochtoř a esesáci* (s. 90), *pardí* (s. 91), *ještěř* (s. 94), *hoší* (s. 94), *negři* (s. 105), *šudentí* (s. 94),
- Zjednodušení skupiny *kt-* na *k-*: ve *kerym* sem byl (s. 90),
- Zjednodušení skupiny *kl-* na *k-* v tvarech lexému *kluk*: *kucí židovský* (s. 90), *ňákej ten kuk* (s. 91),
- Iniciální *s-* před *-t-* se mění na *š-*: *študovaný, šudentí* (s. 94).

Příznačné jsou rovněž prvky lexikální (ve snaze o koherenci textu naší práce řadíme zmínku o lexikálních specifikách řeči Josefa Nováka na toto místo, neboť jsou motivovány lokalizací postavy do jistého historicko-sociálního prostředí stejně jako prvky hláskoslovné a tato souvislost nám přijde primární). Použity jsou tedy prvky vnímané dnes jako zastaralé: *kvůlivá šňapsu* (s. 89), *kutálka do toho vyhrává* (s. 90); prvky slangu: *ze svýho epesního potápkovskýho kvádra svůj starej šnuptychl* (s. 89), *de štára* (s. 90), *votáčel drobný z kasírek...kapišto, pardi?* (s. 90), *prohrál ve voku poslední tisícku* (s. 90); dobových expresivních výrazů: *libo-li prohlídečku, vašnostové* (s. 89), *u nás v nebíčku* (s. 89), *v tom žižkovským kostelíčku* (s. 89), *pohrobek vod tý Adinky* (s. 89), *ráčej prominout* (s. 89), *tajdle byly šibenice* (s. 92), *na vakacích, ju?, mešuge* (s. 91). Lexikální oblast dále ovlivňuje obsah vyprávěného, jenž se týká reality v nacistickém koncentračním táboře, ve výpovědi tak Josef Novák používá slangu, založeného většinou na adaptaci německých slov: *heftlincí, nach kamna, v táborovém pucu, máte papíry na rathausu v rychtyku* (s. 92), *na cimru* (s. 92)...

### 3.6 Řeč Laosáků

„Laosáci“ je označení pro etnicky odlišnou skupinu postav, imigrantů z Asie, jejichž předobrazem mohou být Vietnamci, Laosané či jiné etnikum. Jazykový projev postav je (až na jednu výjimku, jíž jsou promluvy Šviháka, viz níže) stylově jednotný a zároveň silně specifický. Výsledná podoba jazyka těchto postav má navozovat dojem interference dvou jazyků – jejich (jakkoli imaginární) mateřštiny a jimi nově osvojované češtiny. Na rovině fonetické se tato interference projevuje asimilací znělosti *d*, *v*, *h*: *schoty* (s. 65), *Fi ste nas*



*pitel, caj?* (s. 268), *cholka* (s. 65), dále záměnou *r* s *l*: *ja nevím ploc* (s. 39), depalatalizací č: *Cervený sátecku, kolem se toc...ja nevím ploc* (s. 39) a š: *Cervený sátecku* (39).

U vokálů dochází ke ztrátě kvantity (*satecku*, s. 39). Tato změna, na rozdíl od konsonantických změn, není v daném pásmu nijak systematicky dodržována.

Zaměříme-li se na prvky, z nichž autor řeč daného etnika vytváří, můžeme vysledovat dva možné inspirační zdroje. Jedním je řeč cizinců obecně (sem spadá ztáta znělosti – v představách českých mluvčích často spojovaná s projevem česky mluvících Němců – a ztráta kvantity), druhým řeč dětí, jež si ještě neosvojily všechny hlásky systému.

### 3.7 Řeč Šviháka

Přestože je Švihák jedním z Laosáků, stylem svých promluv se od ostatních diametrálně odlišuje a jeho projev je specifický i v rámci textu jako celku. Švihák hovoří učebnicovou češtinou, jejíž spisovnost se vzhledem k výše popsané inklinaci textu k poloze nespisovné stává příznakovou. Postava se tak de facto vymezuje vůči stylové normě románu tím, že dodržuje normu českého jazyka.

## 4 TVAROSLOVNÁ ROVINA

Z výše uvedeného je patrné, že jazykové variace na hláskoslovné rovině jsou v románu *Sestra* velmi pestré. Na úvod morfologické analýzy je třeba konstatovat, že tvaroslovná rovina do takové míry modifikována není. V následujících pasážích komplexní analýzy upouštíme od organizace popisu na základě rozlišování jednotlivých promlouvajících postav, neboť jednotlivé jevy většinou neslouží k jejich jazykové charakterizaci.

### 4.1 Podstatná jména

#### 4.1.1 Instrumentál plurálu

Jediným příznakovým jevem v oblasti deklinace substantiv, který se v textu objevuje, je unifikace koncovek v instrumentálu plurálu všech rodů. Jde o prvek obecné češtiny, jenž v textu poměrně hojně zastoupen.

Srov. například: inst. pl. n. *zezadu písmenama do zdi je na něm napsáno* (s. 8); inst. pl. f. *komunisti s takovýma rodinama vytírali kouty* (s. 9); inst. pl. m. *vodkdy sou chechty dokladama, čuračniku?*

#### 4.1.2 Vokativ

Do této kapitoly řadíme i užití vokativu, které ovšem nevykazuje zvláštnosti v tvarosloví, ale stojí za zmínku jako prvek utváření textu. Vysoká míra užití vokativu primárně vychází ze struktury textu kombinující vypravěčskou promluvu s takzvanými vsuvnými novelami (Šklovskij, 2003), jejichž vypravěči adresují svá vyprávění fikčním adresátům, které oslovují. Motivace vychází však také z významové roviny textu. Jednotliví účastníci komunikace jsou členy „kmene“, jehož komunitní povaha způsob vzájemné komunikace ovlivňuje. Obracení se na posluchače v rámci „kmenového“ vyprávění tedy patří k protokolu.

Velké množství vokativů vyprodukuje dva vypravěči ve vsuvné novele tlumočící Potokův sen o Osvětimi, Potok a Josef Novák. Na šestadvaceti stranách (s. 91 – 116) narazíme na více než 20 různých oslovení a jejich kombinací (například Potokovi *bratři a kamarádi, pánové a rytíři, náčelníci a bratři moji, bratři, přátelé a náčelníci, pánové a bratři, bratři a kapitáni, pardi a náčelníci, bratři moji a svobodná vlčata* či Novákovi *vašnostové, hoši, pardí, svině, kucí, studentí, skautíku, hošící moji vyjukaní*). Další pasáží,

kde se vokativy často vyskytují, je vsuvná novela Jíchova, popisující jeho pobyt v Domech Družby, a také vsuvná novela Žralokova, líčící jeho sen o dobrodružstvích dávnověké tlupy primitivů.

## 4.2 Přídavná jména

Co se tvrdých adjektiv týče, v souladu s tendencemi obecné češtiny se v promluvách jednotlivých postav projevuje sklon k unifikaci koncovek v nominativu plurálu všech rodů, převládá koncovka *-ý*: *Slováci sou rychlý Moraváci...*(s. 29), *ztuhlý figury v dřevěných člunech* (s. 8), *německý slova* (s. 16), *starý ženský* (s. 15), *jiný taxikáři* (s. 16), *dramaturgický požitky* (s. 120).

V promluvách vypravěče se zmíněný jev prakticky nevyskytuje.

## 4.3 Zájmena

Tendence k unifikaci koncovek nominativu plurálu všech rodů jmen (viz výše), manifestovaná koncovkou *-ý*, se objevuje rovněž u demonstrativ. Také v tomto případě zasahuje zmíněný jev pouze promluvy postav, nikoli však vypravěče: nom. pl. živ. maskulin: *ty zmrdi* (s. 13); nom. pl. neživ. maskulin: *ty její triky* (s. 234); nom. pl. feminin: *ty dvě starý ženský* (s. 15); nom. pl. neuter: *ty slova* (s. 235).

## 4.4 Slovesa

### 4.4.1 Jmenný rod

Řeč vypravěče zachovává na rozdíl od řeči jednotlivých postav větší míru spisovnosti (vyjma stylu řeči Šviháka). Tato tendence se projevuje také v plurálových tvarech minulých participií. Zatímco kodifikovaná pravopisná podoba koncovky *-i* pro životná maskulina a *-y* pro neživotná maskulina a feminina se striktně uplatňuje jak v řeči vypravěče, tak postav, spisovnou variantu koncovky neuter *-a* užívá pouze vypravěč, postavy se kloní k unifikované nespisovné podobě *-y*.

#### 4.4.2 Složené slovesné tvary

Co se složených slovesných tvarů týče, využívá autor všechny morfologické varianty pomocného slovesa *být*, ať už z oblasti spisovné či nespisovné. V první osobě singuláru tak střídá tvary *jsem/sem*, ve druhé *jsi/-s/si*, *jsi se/ses* (u zvratných sloves). Jako názorný příklad toho, na jak malé ploše Topolův proud variuje spisovné a nespisovné tvary, může posloužit několikanásobný predikát tvořený dvěma reflexivními a jedním nerefexivním slovesem utvořenými od stejného základu: „...*pohnula ses*, *prohnula se*, *zahla jsi za roh...*(s. 21), kde je v prvním případě použito tvaru *ses*, tj. spojení zájmena s pozůstatkem slovesa, ve druhém je pomocné sloveso zcela vynecháno, ve třetím jde sice o tvar spisovný, kombinovaný však s nespisovnou variantou participia vynechávající kmenotvorný sufix.

Totéž platí o slovese *být* ve funkci spony, jež se od paradigmatu nespisovných tvarů pomocného slovesa liší ve 2. os. sg tvarem *seš*: *potom se potíš a seš neohebněj* (s. 30).

V plurálu pak alternují tvary *jsme/sme*, *jste/ste*, *jsou/sou*: *Věděli jsme*, *že Slováci sou rychlý Moraváci*, *Moraváci že mají kilometrovej drát...Pražáci že sou nadutci a svině a že všichni jsme na jedný mapě s ostatními*. (s. 29) Příklad je opět dokladem patrně náhodného, či lépe řečeno podvědomého, kombinování prvků spisovných a nespisovných. Dalo by se (v souvislosti s obsahem sdělení) spekulovat o tom, zda uplatnění spisovných tvarů pomocného slovesa *být* v 1. os. pl. ind. prés. oproti tvarům nespisovným ve 3. os. pl. ind. prés. nějak vymezuje ono „my“ první osoby proti „oni“ osoby třetí, avšak rozhození ostatních prvků, ať již příznačně nespisovných, či naopak spisovných poukazuje spíše ke krystalizaci nového jazyka založeného na míšení a kombinacích variant různých útvarů jazyka starého.

Variování kmenotvorného sufixu *-nu-* ve tvarech přičestí činného se objevuje u sloves 2. třídy – vypouštění (*zahla*, s. 21), vsouvání (*tisknul páku k zemi*. s. 29).

## 5 LEXIKÁLNÍ ROVINA

Petr Mareš tvrdí, že „román stále osciluje mezi pólem vysokého a pólem nízkého“ a že „do popředí vystupuje... kolísání, prolínání a míšení“ (Mareš, s. 176). Dá se říci, že mimořádná stylová pestrost románu se projevuje (vedle plánu hláskoslovného) především v plánu lexikálním.

Rádi bychom však upozornili na fakt, že ona stylová variabilita se v rámci textu jako celku neprojevuje konzistentním způsobem, ale že co se míry stylově příznakových prvků týče, koresponduje rovina výrazová s rovinou významu. Užití jazykové prostředky (jak na rovině hláskoslovné, tak lexikální) tedy vycházejí ze specifík popisované fikční reality. Román je totiž pestrý nejen na rovině jazykové, ale také tematické, autorův pokus o reflexi „doby vymknuté z kloubů“ je podepřen příspěvky z různých kulturních a historických oblastí, často prezentovaných prostřednictvím vsuvných vyprávění beroucích na sebe podobu snu, pro jejichž zpřítomnění bylo třeba použít odpovídající jazykové prostředky. Například hra s fiktivními dialekty, pidžinem či cizojazyčnými elementy je motivována snahou o postižení jazykové situace specifické oblasti fikčního prostoru, výskyt historismů souvisí s prvky archaické reality, z níž je zkonstruováno prostředí snu o kmenech, fiktivní argot je produktem jazykové charakteristiky světa Organizace apod. Můžeme tedy konstatovat, že ačkoli stylově specifické je i zastřešující vyprávění rámcové, pestrá škála stylově odstíněných prvků lexika je produktem obsahově různorodé směsi dílčích vyprávění.

V následujících oddílech analýzy lexikální roviny textu se pokusíme vymezit oblasti slovní zásoby, jejichž prvky se větší měrou podílejí na výstavbě zkoumaného textu. Ten si je přitom možné představit jako pestrou mozaiku lexikálních prvků, kde se do sousedství dostávají střípky z různých úseků systémových škál, jež se paprskovitě rozbíhají od centrální neutrality ke krajním bodům specifičnosti vymezené tu časově, tu teritoriálně, sociálně či mírou expresivity.

### 5.1 Knižní a archaické prvky, historismy

Jednu ze skupin, jež se dají v rámci výše zmíněné lexikální mozaiky vyčlenit, tvoří prvky tónované do odstínu knižnosti či archaičnosti, vzbuzující v kontextu celkově spíše neformální polohy textu dojem jisté nadsazenosti vůči povaze popisované fikční reality.

Jako příklad uvedme výrazy: *číše, pohyb paží a kolenou, přetřhaný vedví, rozeštkat se, zelený kabátec, žoužel, haluzna, město rozpjalo svou pohostinnou náruč, břevno, hlahol, kurděje, viselec, šafář, horda, ryk* apod.

Jako by prvky starého a vznešeného jazyka měly přidat popisovaným skutečnostem na důležitosti a povznést je do roviny téměř až kultovní. Tato tendence se projevuje například ve výpovědích o kmeni, jenž tvoří hlavní postavy románu a jehož existence je odpovědí na potřebu postav mít vlastní sociální a duchovní prostor, který by byl útočištěm existence v jinak hodnotově rozpadlém světě. V jazykovém plánu se ona povznášející tendence projevuje stylem, pracovně ho nazýváme „patosem podzemního světa“, příznačně kombinujícím zmíněné vznešené a vzletné lexikální prvky s nespisovnými hláskovými modifikacemi slovních tvarů:

*Neuměl ve správnou chvíli, když se ti svět naplní a je jako číše a přetéká, plakat, aby se uvolnil pohyb tvýho rudýho sladkýho srdce...( s. 29) V Galaktickým baru...se vždycky rozvalil a čučel na tu přivandrovalou sběř a lil do sebe Vodu a vůbec si nedával pozor na levou stranu, odkud nejčastěji přichází anděl smrti (s. 29)...kde oheň už ne zběsile plál, ale pokorně dodejchával... (s. 125)*

*Vypadal strašně, rty, ze kterých to prýštilo, měl ale zhryzlý od Laosančina prudkýho polibku, od toho prvního, hned po vítězství, zpátky v životní dráze, ze který tě může kdejaká železná tyč lehce odvrátit (s. 125)*

## 5.2 Expresivní prvky

Oldřich Uličný (Uličný, 1988) považuje za nejrozsáhlejší a nejproduktivnější oblast jazyka, v níž se projevuje expresivita, rovinu lexikální a frazeologickou. Této premisy se držíme, a proto si v rámci naší analýzy všímáme expresivních poloh právě na úrovni lexikální. Uličný dále vymezuje několik typů expresivity, konkrétně expresivitu inherentní, adherentní, kontextovou a denotativní. Vzhledem k tomu, že předmětem našeho zájmu je text umělecký, jehož styl je, jak podotýká Uličný, „už sám svou povahou expresivní, v celém rozsahu jazykového stylu a textové výstavby tu jde o osobní stylizaci autorovu, která ex definitione implikuje expresivitu“, přičemž v románu *Sestra* je příznak expresivity patrný v celém textu a analýza textu by v tomto případě mohla být vlastně pojata, jako analýza projevů expresivity; omezujeme se zde pouze na tzv. expresivitu systémovou, konkrétně pak na její složku inherentní, tedy typ expresivity, jíž jsou některé lexikální jednotky

nezávisle na kontextu apriori nadány. Zde pak konstatujeme, že autor tvořící, tematizující a zároveň reflektující „nový jazyk“ konstruuje na lexikální rovině jeho styl ze směsi různorodých prvků, mezi nimiž nechybí ani prvky z expresivního pólu stylové stratifikace národního jazyka. V pestré mozaice se tedy objevují slova jako: *čučet, laciný chlasty, nejružnější fígle, šmejdit, flinta, flákat se, zdrhnout, chrnět, prošacovat, šizuňk, ksicht, bichle, poflakovat se, brloh, nasraný, policajt, polda, držka, kšeftíky, srát, fízlárna, vychcat se*.

Zmíněná inherentní expresivita zasahuje oblast výrazu jazykových prostředků. Na poli významu se v rámci systémové expresivity vyčleňuje expresivita adherentní, jež vzniká kontextovým zapojením původně stylově neutrálního lexému, který však vlivem frazeologické modifikace a přenosu významu může v daném kontextu nabýt expresivních konotací. I tento prostředek expresivity je v textu románu hojně využíván: *zvířata na ministerstvu, posílat lidi do penálu, dostat někoho, brzo pude nohama* (elipsa z *nohama napřed* – zemře), *drahý bukvice* (expresivní označení postav), *dyť nemáš kozy, ten ví houby, banka rupla po celým světě, mít z něčeho psotník, vytáh péro*.

Co se týče oblasti expresivity textové a denotativní s ohledem na téma, jednotlivé motivy a styl celého textu, se expresivita na rovině příznakovosti prvku v rámci textu, případně na rovině expresivity denotátu jako takového, vlastně jeví jako bezpříznakový rys.

### 5.3 Pseudodialektismy v řeči Losínů

V oddíle věnovaném foneticko-fonologické rovině jsme se zabývali řečí Losínů, konstruované autorem tak, aby vyzněla jako regiolekt, konkrétně jako mluva izolované oblasti českých vesnic v rumunském Banátu, kde vlivem izolace od původního jazykového prostředí dochází k vlastnímu jazykovému vývoji. Tvůrčí fantazie se zde neomezila jen na hláskové modifikace, ale zasáhla také rovinu slovotvornou, jež dala vzniknout lexikálním jednotkám smyšleného dialektu.

Jsou jimi například následující lexémy:

- *saponatka* – houba na nádobí,
- *diš* – talíř,
- *králíček* – mnich – možnou motivací etymologie je Bible kralická, neboť má pocházet právě od mnichů: „*jen do tý starý bible...od mniuchu huodnych, králíčku...*“ (s. 308),
- *panak* – muž, člověk,
- *la máre* – moře,

- *suka* – konkubína,
- *panchartka, panchartě* – parchant, nemanželské dítě (původní, nepřesmyknutá podoba slova pocházející z německého „banchart“, jež označovalo dítě zpolozené na lavici a nikoli v manželské posteli, srov. Rejzek 2001, s. 444)
- *krvice* – krev,
- *singumaty* – stigmata,
- *zviřuky* – zvířátka,
- *večeřadlo* – jídelna, místo, kde se večeří,
- *stryga* – stará žena, přeneseně čarodějnice,
- *babizna* – babička (postrádá příznak hanlivosti),
- *nynčko* – nyní,
- *tuna* – tady,
- *pochroustat* – s gustem pozít, pochutnat si (*taky bys krvavoj flaksi jakésy pochroustal*, s.82),
- *seknice* – sednice, pokoj (existující český dialetismus),
- *klazani* – klackovití kluci,
- *palciky* – palce, palečky,
- *broti* – bratři,
- *zelenice, zelena* – zelná polévka, zelňačka,
- *zamjegy* – brambory (slovotvornou motivací zde může být nářeční podoba „zemáky“ související s německým označením brambor jako „zemních“ plodin – Erdapfel tedy zemní jablko a Grundbirne tedy zemní hruška, srov. Rejzek 2001, s.89),
- *dyjina* – dýně.

Některé z těchto lexémů jsou utvořeny ze základů cizího původu (*stryga, singumaty, la máre, diš*), jiné vznikly na pozadí českých slov (*babizna, panak, pochroustat, krvice, zviřuka, večeřadlo, saponatka, klazani, zelenice, zamjegy*).



## 5.4 Cizojazyčné elementy

Svět autorova „bábelu“ se mimo jiné napájí i z jazykových oblastí cizích útvarům českého jazyka. Repertoár českých jazykových prostředků je tak rozšířen o kontaminace z jiných jazyků. Daný jev je nejmarkantnější v promluvách Vasila, Lovce a Kanaků a ve vsuvné novele Jíchově, tedy tam, kde je popisována jiná než čistě česká jazyková situace.

### 5.4.1 Vasil

Vasil je Ukrajinec. Jeho jazykový projev je ovlivněn míšením češtiny, o niž se pokouší, s ruštinou<sup>2</sup>, jíž hovoří. Šlo by tedy spíše o pronikání češtiny do ruštiny než naopak, ve skutečnosti je však jazyková situace produktem autorovy fantazie, spíše než se skutečnou ruštinou se tedy čtenář setká s autorovými „variacemi na ruštinu“. V textu je reflektována konfrontace mluvčích s odlišnými jazykovými kódy, postavy si navzájem vysvětlují významy slov a Vasil si nová cizí slova osvojuje:

Potok: *oni těbjá... mjenja... ? Měna?*

Vasil: *Pereměna.*

Potok: *Změněj?*

Vasil: *Áno. (243)*

...

Vasil: *Něžnáju. Nikdo něžná. Aná... mění?... Mění lidi na své rebjónky... aná je zaščičae.*

Potok: *Chrání?*

Vasil: *Da. Chrani. (243)*

### 5.4.2 Lovce

Lovce je jedním z Laosáků, tedy (jak se vypravěč alespoň po určitou dobu domnívá) nově příchozí do České republiky. Češtinou nevládne, ke komunikaci s Potokem používá francouzštinu, na niž Potok, přes svoje pochybnosti, přistoupí. K jejímu zápisu je v textu užito českých grafémů:

Potok: *Ž se k vu parle ček.*

Lovce: *No, exkuze mua, ž parl franské, pa boku. (175)*

---

2 V daném případě jde skutečně o prvky ruštiny a nikoli ukrajinštiny.

### 5.4.3 *Berlíňané*

Analogicky probíhá komunikace s Němci ve vsuvné novele, kde vypravěč hovoří o svém pobytu v Berlíně. Zde je v kontaktu s místními nucen nahradit češtinu němčinou, již do jisté míry ovládá. Přepis je opět fonetický, s použitím grafémů běžných pro češtinu:

- *fízl praví: inšuligenzí bite* (215)
- *Já miloval demonstrace! Svobodný byly, věru... Au! sland! er! Raus!* (214)

### 5.4.4 *Imigranti – Kanaci*

Dalším krokem směrem k „blábolu, bábelu a Babylónu“ (Topolovo označení pro jeho vlastní styl) je pak jazyk Kanaků, tedy příslušníků mezinárodní komunity berlínských imigrantů, jež spojuje jejich sociální postavení (na okraji společnosti) a především jejich jazyk.

Jazyk, kterým hovoří, má pravděpodobně nejbliže k pidžinu, jazykovému kódu, pomocí něhož spolu nouzově komunikují lidé, kteří nesdílejí společné jazykové zázemí. Autor zasazením části děje do berlínského podstvěetí evokuje prostředí, v němž pidžin přichází ke slovu. Například v následujícím dialogu s „mužíkem černým jak bota“ (dále Mčjb) je použita podivná směsice zjednodušené němčiny a angličtiny (snad i jiných jazyků):

Potok.: *Ich bin Českoslovakija! Biju se v prsa.*

Mčjb: *Ich vajs, komunisten, nix gud!*

...

Mčjb: *Dokument? Ptá se. Nix. Nix legitimaciónpapír, legalite kajne! Jů?*

O několik stran dále hovoří Potok s japonskými imigrantkami. Zde se komunikace pro změnu odehrává v jazyce na bázi angličtiny, s příměsí dalších jazyků:

Šimako: *Dis voman ... in Tokyo aut of džob. Imposibl tu tač jor nous. Vhen tók tu kunden.*

Potok: *Ól rajt, na ja, panjátmo, hontó, smlouva tribu.* (223)

V poslední replice Potok používá dokonce pět jazyků (angličtina, němčina, ruština, japonština, čeština) v rozmezí jediné věty. Zde se fenomén „postbabylónských jazyků“ projevuje naplno.

#### 5.4.5 Jíchova vsuvná novela

S trochou nadsázky lze říci, že postava Jíchy se v knize vyskytuje pouze proto, aby odvyprávěla svůj part a zemřela. Jícha, spisovatel, novinář, spolumajitel klubu a spoluzakladatel detektivní kanceláře Dostojevskij, ve vsuvné novele hovoří o svém pobytu v Domech Družby Pro Umělce – jakémisi projektu na podporu exponentů středoevropské a východoevropské kultury.

Ze stylistického hlediska jsou na Jíchově vsuvné novele podstatné dvě věci – 1) její styl je totožný s řečí vypravěče a 2) objevuje se v ní jazyk analogický k pidžinu berlínských imigrantů – tentokrát jím hovoří Jícha s ostatními účastníky projektu:

Bulharka: *Akva? Jest' u tějba sam akva?*

Jícha: *Vasr, jů mín?*

Bulharka: *Najn, akva normal dlja drink end... evrisink.* (str. 156)

Podobně multietnický a multilingvální je dialog účastníků projektu o cíli jejich zájezdu: *To známe, řvali Romové a tahali břity. Tohle už nikdy ne! Starý triky! Čhuri des čhuri chudes! Zrada! Ted' přide plyn. Gas. Plyňata, překládali sbratřený Chorvati Srbům, plonovješča, překládali Rusové Ukrajincům, pili vodku a líbali se, plynódstvo! plynka! plynoubítije! plyunyj! plyndura! plygur! plóna! bědovali Slovani, Asiati to ještě neznali, bezpelěšřvéketil! řval Maďar.* (162)

Kromě cizojazyčných prvků, které jsou motivovány jazykovou situací v rámci fikčního světa, se v textu vyskytují také **germanismy, anglicismy, rusismy případně stopy jiných jazyků v řeči vypravěče**, jejichž motivací je stylové ozvláštnění. Stávají se konstitutivními prvky v textu tematizovaného „nového jazyka“. Setkat se tedy můžeme s výrazy jako: *Moldau, lady s hadrem, někdo z pobratimů, padrug z Kanálu, padruga, stalingové, Bog, ostudně krátký lovy, druhou otázku dilítuju, Prága pět, Papa (Otče), ubytovny gastarbajtrů, mezikmenový pobratimství, velvetový méno.*

#### 5.5 Argot

Argot je sociolekt, který je záměrně kódován tak, aby mu rozuměli jen ti, ke kterým se mluvčí obrací (Hauser, 1980). Tato motivace se objevuje u některých výrazů z komunikace mezi Potokem, Bohlerem, Žralokem, Mickou a Davidem, tedy postavami, které spolu založí a provozují „kmen“. Mezi argotismy by se daly zařadit výrazy jako:

- *pozlatit* někoho – zkorumpovat, podplatit,
- *Organizace, Smlouva* – „kmen“,
- *rytíři tajemství* – příslušníci „kmene“,
- *smlouva* – soubor nepsaných pravidel, kterými se řídí příslušníci „kmene“,
- *strojky* – rakety, nepřiliš přesně specifikovaný obchodní artikl vojenského charakteru,
- *m.* – milion korun
- *mil* – miliarda korun,
- *kov* – peníze,
- *papíry* – peníze,
- *vysílat signály* – (obchodně) kontaktovat potenciální partnery a/nebo je korumpovat,
- *ludvig* – zkorumpovatelný úředník,
- *kolečka* – jakási droga,
- *koberec* – konečná fáze drogami navozeného změněného stavu vědomí,
- *motorák* – auto,
- *chapadlo* – korupční síť,
- *Perla* – Praha,
- *clař* – celník,
- *stalingové a hitleři* – extrémistická mládež.

Specifikem argotu vytvořeného pro potřeby fikčního světa je jeho alespoň částečná dešifrovatelnost, v realitě nežádoucí. Nejsou-li prvky smyšleného argotu znaky odkazujícími pouze k existenci něčeho tajného, co modelovému čtenáři zůstane skryto, musí vyjádření zůstat někde na půli cesty mezi skrytím a vyjevením významu. V textu se tak děje většinou prostřednictvím kontextu, jenž umožňuje alespoň částečné dosazení smyslu sdělení. V Topolově textu ovšem zůstávají i zamlžená místa:

*...k tabuli Potok!*

*Zářivka nebo oko, lučavka nebo zlato, tanky nebo papír, údolí nebo špičák?*

*Vobojí!*

*Hraboš, dráty, otáčení, pocení se, výskok, příkrč, ženská, kolo, vichr, asfaltovka, slunce, bok?*

*Všechno!*

*Proč?*

*Nevím!*

*Výborně, milý žáku, píšu ti za jedna. A za domácí úkol do poslední odpovědi doplnit slova „zatím“ a „možná“. Máš na to, nó, 15 let. Pozdravuj reakci. (s. 196)*

Kromě těchto lexikálních jednotek se v textu vyskytují také prvky sociolektu uživatelů drog, jako *tráva* (marihuana), *houby* (lysohlávky), *perník*, *dojezd*.

## 5.6 Specifická propria

Jak již bylo zmíněno výše, v textu se vyskytují výrazy, jejichž důležitost v rámci významové výstavby textu je demonstrována ortograficky – užitím velkého počátečního písmene. Jde o proces blízký proprializaci apelativ, při níž dochází ke vzniku vlastních jmen. Je otázkou, zda je vypravečem (potažmo autorem, vzhledem ke grafické, a nikoli zvukové podstatě jevu) zvýznaměná slova možno v rámci fikčního světa považovat za skutečná propria, každopádně jde o skupinu slov, jejichž grafická podoba odkazuje k významové specifičnosti pojmenovávaných jevů. Už sama existence daného jevu je prvkem příznačným pro uměleckou literaturu, kde je i subjektivizované nakládání s ortografickou normou součástí významové výstavby.

Oněmi v textu „graficky zvýznaměnými apelativy“ jsou například označení:

- *Organizace* – „kmen“,
- *Voda* – vodka,
- *Ohnivá/Vohnivá* – alkohol,
- *Kanál* – společenství v disentu,
- *Ďábel* – komunistická moc,
- *Zóna* – jakési epicentrum zla fungující jako černá díra,
- *Smrt* – smrt,
- *Zvěst, Zpráva* – poselství o smyslu věci,
- *Skládka*
- *Zrnitá* – instituce televize,
- *Reklamice* – reklama,
- *Domy Družby Pro Umělce* – zahraniční instituce poskytující stáže pro umělce,
- *Možnost* – řešení existenciální situace,
- *Tvář* (s variantou *Zlý*) – transcendentní autorita,
- *Zlý* – transcendentní autorita.

Další skupinu slov, vymezených stejným grafickým postupem, tvoří antroponyma vzniklá z apelativ, konkrétně názvy postav, jež své nositele charakterizují významem původního apelativa, například: *Lovec, Páter Chlast, Agent, Pavouk/Pavouček, Zlaťák, Žralok/Žralok Štejn, Sutana, Kormidelník, Mart'an* (v motivaci tohoto jména je zajímavý vícestupňový posun významu od původního vlastního jména označujícího obyvatele Marsu, z něhož se procesem apelativizace proprií stalo jméno obecné, jehož denotátem je osoba, stojící v rámci sociálního kontextu poněkud mimo, k novému propriu fungujícímu v rámci fikčního světa textu, konotujícímu význam motivujícího apelativa).

Dalo by se sem zařadit i antroponymum *Psice*, tedy pojmenování Potokovy přítelkyně z doby před výbuchem času. Jeho funkcí však není ani tak charakteristika postavy pomocí významu původního apelativa jako spíše aktualizace kulturního odkazu korespondujícího s „kmenovým“ pojetím interpresonálních vztahů, příznačným pro skupinu hlavních postav fikčního světa. Označení *Psice* je odkazem k myšlenkovému světu přírodních národů, stejně jako vlastní sociální role postavy (jakási žena zasvětitelka), již v textu naplňuje.

Podobně je motivováno i alternativní označení Potoka. V rámci kmene je nazýván *Pátej*, což znamená *Ten, kdo nejčastěji odněkud přichází* (kdo tedy chodí poslední, až jako pátý, a na koho se musí čekat). Způsob pojmenování připomíná indiánské praktiky, kdy je jedinec pojmenován podle určitých signifikantních charakteristik, jichž během života nabude. Variantou Potokova kmenového označení je také podoba *Pátek* (...*je to pokračování Pátkova snu*, s. 178), jehož forma může být ovlivněna také zvukou podobností Potok-Pátek, ještě zřejmější u odvozeného posesivního adjektiva Potokova-Pátkova. Může tedy jít o hru s dvojí motivací slova, jednou na rovině významové (etymologická souvislost slov pátý a pátek), jednou na rovině výrazové (blízká zvuková podoba slov). Na základě metonymické jazykové hry vzniklo jméno *Krul*, jedno z pojmenování Davida, a to patrně na základě významové konotace David – Král David (biblická postava) a následné hláskové změny.

Kulturní aluzí na zvyklosti společenství organizovaných na kmenovém principu jsou dále, tak jako ve výše zmíněném případě označení Potoka, obdobně motivovaná pojmenování, jež se ve větším počtu vyskytují ve Žralokově vsuvné novele, *snu*. Daný jev v ní koresponduje s tematickou rovinou textu, sen se totiž mimo jiné týká „nabítek předmětů, kmene a konce kmenů“. Postavy jsou tedy označovány jmény jako: *Ten, kdo skáče; Ten, který je na mnoha místech; Ten, kdo pije krev ze srdce tmy; Rváč; Smutný muž; Lítá/Litice*.

Posledně uvedená jména mohou být vnímána jako klíč k motivaci ostatních jmen v textu vzniklých propriálních apelativ (viz výše), jejichž mezikulturní odkazování v daném světle vystupuje jako významný, konstitutivní rys.

## 5.7 Chrematonyma

V souvislosti s výše zmíněnou tvorbou vlastních jmen, fungujících pouze v kontextu fikčního světa románu, chceme upozornit také na skupinu proprií, jež odkazují ke skutečnostem v reálném světě, v rámci světa fikčního je však jejich podoba modifikována, takže čtenář musí v procesu recepcce poněkud zpomalit a dekodovat odkaz. Takovým posunem prošla například následující pojmenování:

- *Evropský státy* – Evropská unie
- *MATO* – NATO

Daná propria někdy tvoří významově spjaté skupiny, v nichž jsou dešifrovatelné pouze některé členy, denotáty ostatních zůstávají nejasné a můžeme na ně usuzovat pouze z ovzduší nasyceného významem rozklíčovaných slov. Tak je tomu například u výčtů v následujících příkladech:

- *Jo, řekl blaženě. Sem tu hlavně kvůli tý vaší patálii s mladistvejma.*

*Myslíš stalingy?*

*Může to být Levá fronta, Pionýři rudých zítřků, Ochránci flóry i fauny... Černí jezdcí, Brigády posledního teroru, cha ted' se to všude mele, de to z Balkánu a Ukrajiny...* (s. 136)

- *Choval jsem v sobě jistou naději, že jako první taky popadnu ranní poštu a ... budu se moct aspoň na krátkou chvíli zabrat do Prezidenta krokodlaků, Mekhanickýho pomidoru a Kotvy a Kříže a dočtu detaily, protože další a dlaší díly klasickýho čtiva chodily ranní poštu.* (s. 125)
- *Před váma je Spesartská společnost, to sou žebráci, pak Abdulimah, ty necháme vychcípát, náký Jezidové a pak vy.* (s. 139).

## 6 SYNTAKTICKÁ A HYPERSYNTAKTICKÁ ROVINA

Tak jako na ostatních analyzovaných rovinách, kloní se text také na rovině syntaktické k mluvenosti. Přitom míra dané příznakovosti závisí na konkrétní vyprávěcí situaci, která v textu není jednotná, ale variuje v souvislosti s dílčími tématy a jednotlivými sekundárními vyprávěči (viz níže). Z mnoha syntaktických jevů vybíráme pouze ty nejnápadnější a podstatné pro naši práci, neboť problematice struktury souvětí, větných členů a modifikací syntaktických konstrukcí se věnovala Eliška Lacinová v nedávno obhájené diplomové práci (Lacinová 2010).

Jedním výrazných syntaktických specifíků je výstavba výpovědí založená na aditivním připojování prvků, typickém pro výstavbu projevů mluvených. Způsob konstrukce textu tak kopíruje uvolnění koherence mluvené komunikace, a to jak v rámcové promluvě vyprávěče s vysokou mírou parcelace (ukázka A), tak v promluvách postav (ukázka B).

### Ukázka A

*Trh byl za městem. Ale. Tohle byl trh spodiny, Berlun proti tomu byl něco Kudamem. Něco. Tady byl vířivej chaos, protoplazma, z který tu a tam vykouk nějakej, většinou dost děsivej ksicht. Tohle bylo něco nehotovýho, něco, co mizí v okamžiku početí. Anomálie. To, co jsem viděl, nebylo ještě na žádných fotkách. A nebude (s. 347).*

### Ukázka B

*To bylo podivný...ležel jsi vedle mě a já nespala...moc jsem se bála, ty stromy, jejich koruny jsou ve větru jako duchové, a myslela jsem na tu dobu...s nim, jak mě tejal...víš, jak mi říkal, to je šílený, víš, jak mi říkal: Zadánku! Zadánku, přines...podrž. To bylo strašný...a taky...to ti řeknu potom...a najdou jsi vedle mě nebyl ty, ale ženská...holka (s. 317)*

### 6.1 Střídání promluvových pásem (rozostřený promluvový předěl)

Jak k výstavbě narativu podotýká Čmejrková „bod pozorování se neustále proměňuje, stěhuje se do zobrazovaných postav... k přehození výhybky mezi vědomím nebo řečí vyprávěče a vědomím nebo řečí postav dochází v textu na mnoha místech“ (Čmejrková s. 117). Na rovině textové pak konstatuje, že „oddělení pásma vyprávěče a postav je takřka nemožné. Vyprávěčův diskurz je dynamický tok řeči, směsice hlasů, za nimiž tušíme



neurčitý počet různých subjektů a jen občas se nám podaří je s nějakým subjektem zotožnit.“

Jak již bylo naznačeno výše, rozlišení řeči vypravěče a řeči jednotlivých postav nenapomáhá ani grafická stránka textu, kde přímá řeč postav není vymezena uvozovkami, jde tedy o řeč neznačenou: *Dívala se na mě. Mně je špatně! řekla. Přeřezal jsem provazy, držel jsem ji v náručí. Bude...bumbi?...bumbi? pitvořila se nateklým obličejem.* (s.257)

V uvedeném příkladě je střídání promluv signalizováno způsobem standardním pro neznačenou přímou řeč. Poměrně komplikovanější je situace v další ukázce, kde je rozlišení promluv možné pouze na základě obsahu a významu (viz Hrbáček 1994) sdělení postav a jeho explicitní adresovanosti: *První řada fízlů měla pendreky venku. Ted' už tu nebyli žádní cizáci, žádný kamery, který by špinily dobrou pověst diktatury. A co se doma upeče, to se doma sežere, včetně tvýho syrovýho masa, ty zkurvenče, i tvýho krhavýho voka, ještě se po něm olízneš, kdykoli se Zrůdě zachce.* (s.20)

Neznačený a neostrý přechod mezi promluvou vypravěče a citováním pomyslné promluvy policajtů je doprovázen přeléváním spisovnosti do expresivních poloh a k nespisovnosti na rovině hláskoslovné i lexikální.

Také další možnosti grafického odlišení promluv, totiž odsazení na samostatný řádek, je využíváno sporadicky, například v následující ukázce:

*...a výloha Ústředního hračkářství během pouhýho jednoho okamihu vypadala jako svoje fotografie.*

*Hele, došlo ti to, vid', řekl Bohler.*

*No ty myslíš...*

*Jasně, nasazuje to sem on, Temnej kníže, de mu o děti, to je jasný.*

[...]<sup>3</sup>

*Problém asi je, řekl Bohler, že lidskej kmen se rozpad [...] můžou nosit tyhle temný věci domů, jenže...*

*síla těch věcí se obrátí proti nim, doplnil jsem Bohlera...*

*jo, voni se těch svejch ratolestí boje [a] pak zas začnou dusit kmety...*

*proto je dneska tolik vražd v rodinách [...], nahodil jsem...*

[...]

*a dneska sejmovou sígřici svýho utahanýho starýho tátu pro pár drobnějch...*

---

3 V syntaktické části analýzy užíváme k označení vynechaného místa v citaci symbolu [...] místo klasických tří teček, abychom je tak odlišili od třech teček v textu původním, jež se na syntaktické rovině stávají konstitutivním rysem výstavby textu.

*jo ale Raskolnikov měl aspoň tu zmalovanou křivku Soničku, řekl Bohler, a ta mu pomohla...*

*cože? von měl sestru? to mě dost zaujalo...*

*ale ne, řekl Bohler[...] a měl taky kámoše...*

*Bohlere, co ta ségra?*

*...no, de asi vo to, že dneska sou sígríci hrozně vosamělý, nemaj nikoho, maj TV a pak ten prostor vyplněj tojflíkama...*

*Bohlere, měl ten Raskolnikov ségru, nebo ne?*

*...protože společenství lidí se rozpadlo [...] (s. 56 – 57)*

Příklad je zajímavý díky způsobu, jakým je zde graficky vyjádřen charakter komunikační situace. Počátek dialogu se nese v duchu střídajících se promluv postav (Potok, Bohler), místy rámovaných uvozením promluvy vypravěčské, přičemž promluvy mají formu vět či souvětí, jejichž celky jsou v písmu vymezeny velkým počátečním písmenem a závěrečnou tečkou. Následuje pásmo „sblížených“ promluv“, kdy si postavy vzájemně vstupují do řeči a dále rozvíjejí to, co bylo řečeno komunikačním partnerem, v podstatě tak vytvářejí jednu promluvu verbalizovanou dvěma střídajícími se mluvčími. Graficky je situace vyjádřena malým počátečním písmenem na počátku výpovědního celku a neukončujícími třemi tečkami na jeho konci, zároveň je prolínání promluv signalizováno lexikálními prvky s funkcí textového navazování (jo, proto, a...). V další části Potok přerušuje tok společné promluvy dotazem na sestru, Bohler v ní však pokračuje a po každé Potokově replice navazuje tam, kde předtím přestal. Situace má opět i grafickou podobu, Bohlerovy repliky mimo to začínají navazujícími třemi tečkami, zatímco naléhavost Potokových apelů signalizuje opakující se úvodní oslovení partnera. Přičemž k velkému počátečnímu písmenu charakteristickému pro úvodní repliky rozhovoru se nevrací ani v okamžiku rozpojení mluvčích, respektive vystoupení Potoka ze společné promluvy k promluvám vlastním, což patrně signalizuje vysoce interaktivní povahu rozhovoru.

Zmínili jsme zde grafický prvek tří teček, jež v uvedeném příkladě sloužil k naznačení pokračování promluvy napříč střídajícími se replikami. V rámci textu jde o prvek velmi častý, který může plnit několik různých funkcí. Další z nich je například signalizace přechodu promluvových pásem, jinak graficky nevyznačených. Například mezi promluvou vypravěče a vnitřní řečí proživatele (ukázka C) nebo mezi uvozujícíím pásmem vypravěče a vypravěčem reprodukovánými promluvami postav (ukázka D).

#### Ukázka C

*Stačilo mi to. Do některých očí je lepší nepohlídnout. Tak tohle je skirvolja... napadlo mě... ze starýho slovanských lesa... eště teda sou... stál jsem pár metrů za Hlavou [...]* (s. 205).

#### Ukázka D

*[...] zmenšil jsem se... vysvětloval rozpačítej Žralok... Dones Vodu! Zahřímá na něj právě sešítej Bohler a Žralok výjimečně poslušně a bez keců odešel pro chlast. Ty palce, to je jasný, vykřikl jsem a vyprávěl o setkání v metru* (s.126).

Ukázka je dokladem toho, že se daný prostředek, tak jako ostatně všechny ozvláštňující prvky textu, neuplatňuje bezvýjimečně. K oddělení navazující Bohlerovy promluvy od vypravěčova uvození je užito expresivního vykřičníku a následující přechod k promluvě Potoka-postavy již není signalizován jinak než hranicí větného celku.

Značení přechodu promluv je obdobně variabilní také v líčení situace po přepadení: *U rozmlácenýho oltáříku ležela Slovenka. Chtěli jí vojet, otočil se ke mně David, ale pak mě vodtáhli... bylo jich moc... Zjistili, že nejsem... Češka, tak mě ne... Helena měla obličej kruté zestárlej dvěma krvavýma řezama, celej obličej měla zasypanej nějakým pudrem. Snad to je pudr, napadlo mě* (s. 126).

Řeč vypravěče tu přechází v řeč Davida, značené pouze postponovanou uvozovací větou, a ta dále v řeč Helenky (v textu jsme ji zvýraznili podtržením), jež není formálně nijak vymezena a postavě ji lze přiřknout pouze na základě smyslu. Helenčina neznačená přímá řeč je kontextově ukotvena navazující promluvou vypravěče, do níž je vsunuta jeho vlastní vnitřní promluva.

V následujícím příkladě pak třemi tečkami ne zcela uzavřená promluva vypravěče přechází do promluvy postavy, definované pouze závěrečnou uvozovací větou: *„...a Glaser se na něj chodil dívat...ale pak už sem nemoh, bylo to najednou divný [...] bylo to divný, že sem se první krok na svobodě nenadech, ale že sem plivnul, říkal mi potom...“* (s. 14)

Zvláštním případem je přechod mezi pásmem vypravěče a postavy, značený opět pouze třemi tečkami vymežujícími konec promluvy vypravěče, který je však zároveň přechodem mezi formou prozaickou, v textu výrazně dominující, a formou básně, jíž promluva postavy je:

*trabant s peřinou na střeše ležel na boku...*

*jdou, jdou*

*pánve jim doboků tlučou*

[...]

řekla.

*No, takhle dramatický to snad není.*

*To napsal Hanuš Bonn, řekla Malá Bílá Psice. (s. 16)*

Z hlediska sledování možných typů grafické podoby, jimiž Topol naznačuje přechody mezi promluvovými pásmy, je zajímavý moment grafického odlišení promluvy postavy. Ta je realizována básnickou formou, jež zůstává neodsazena od okraje zrcadla stránky, stejně jako uvozující vypravěčský dovětek. Následují repliky postav, které jsou formálně již opět v próze. Repliky jsou zároveň odsazeny od okraje tak, jako ostatní repliky, jimž byl vymezen samostatný řádek. Poetická promluva díky tomu svým grafickým zakomponováním zůstává více zapojena do rámuující promluvy vypravěče a formálně tak zůstává jeho součástí.

## 6.2 Proměny adresáta

Vedle promlouvajících subjektů střídá autor bez zvláštních přechodů také adresáty promluv. Modelového čtenáře tak například náhle střídá adresát Psice: „*Ale vydal jsem se za ní a sledoval ulici, a když jsem šli okolo domu se znamením, přišlo mi vhodný, zas jsem promluvil. Byli jsme tam. A ty, Psice, na své cestě, pohnula ses, prohnula se, zahla jsi za roh, budu to tak říkat: zahla za roh a asi šla dál...*“ (s. 21), „*Budu to říkat, ať to tak bylo: tys mě ve sklepě chytla a držela... večer jsem představení odehráli bez tebe a já tě neviděl roky... Chyběla mi v tom představení, protože to byl můj kus...*“ (s. 22).

Jindy jsou do textu vsunuty epizody vyprávěných snů, kde se vypravěčem postupně stávají jednotliví členové kmene a spolu s posunem vyprávěcí perspektivy se mění také adresát, jímž se primárně stávají „bratři a kamarádi“:

*Micka:...Má někdo eště dotaz?*

*Neměli.*

*Je mi líto, bratři a kamarádi, ale hned na začátku se musím zmínit, odříkával jsem formuli, o jistejch základních rouhačskejch pochybnostech... (s. 85)*

Zde tedy vyprávěcí perspektiva osciluje mezi vypravěčem a proživitelem, na straně adresáta pak mezi modelovým čtenářem a poslouchajícími postavami textu. Ke stejnému

střídání adresátů pak dochází i v následujícím úryvku, kde se prolíná pásmo vypravěče s pásmem vyprávějící postavy:

*Osobně dávám přednost mehtodě vstupujícího hlasu.*

*Jo, jo, kamarádi moji, vyrazil jsem na cestu, povídal Jícha, voči zavřený... Kejv se nepatrně doleva a kejv se napravo... vydal sen se do světa a povim vám o tom, přátelé moji, vychýlil Jícha tělo do levý strany a pak na druhoua zas zpátky... jako kratší úvod se to možná bude hodit, hoši (s.152)*

S existencí vnitrotextových adresátů souvisí také jejich oslovení (viz uplatnění vokativu zmíněné v rámci morfologického rozboru), jehož hojně užívání je pro text příznačné a stává se polem pro autorovu fantazii libující si ve variacích.

### 6.3 Tři tečky

Tři tečky fungují také jako prostředek vyjádření přerušovaného toku promluvy v rámci komunikačního aktu:

*Bude...bumbi?...bumbi? pitvořila se nateklým obličejem. (s. 257)*

*To je mi jedno, von...von jí vyslýchal tady? (s. 257)*

Mohou mít také funkci interpunkčního znaménka, jehož pomocí je parcelována výpověď, ohraničena větná či nevětná vsuvka, případně asyndeticky či ve spojení s konektémem připojena další výpověď:

*Uviděl jsem u hlavy lože... svý milý... flašky... prázdný, poloplný, byla to úplná baterie... shýbnul jsem se k ní, obličej měla opuchlej, ruce pod tenkou dekou. A na dece, zespada... strh sem ten hadr... přes ruce měla řemeny, přes prsa taky, měla volný jen nohy... a na sobě měla jen rozervaný triko, byla zpocená... něco jsem zařval, klek si a vztáh nůž... v tom mě Pavouk natáh ze strany... pad na mě... jenže ... bēs... pak jsem ho mlátil [...] v hlavě jsem měl mlhu... a pak jsem slyšel... Co to děláte? Řekla zřetelně a nahlas. (s. 257)*

Na rovině významové pak mohou symbolizovat nedořčenost, což je patrně jejich původní funkce.

Oldřich Uličný (Uličný 1988) ji označuje za specifikum syntaxe ruské, jejíž nadměrné přejímání považuje za překladatelský prohřešek. Dalo by se v této souvislosti spekulovat o tom, zda za četným výskytem tří teček nestojí autorova obliba cizích prvků (viz výše), pravděpodobně však jejich přítomnost konvenuje s povahou textu, který spíše než logicky strukturované myšlenky připomíná proud vědomí.

## 6.4 Apelativní vsuvky

Apelativní vsuvky se stávají příznačnou charakteristikou textu v pasáži o Potokových školních letech. Doprovázejí zde zmínky o dvou subjektech, Mileně, židovské spolužačce, a policistech. Rozložení sil na rovině významu (spolužačka jako pozitivní pól, policajti jako negativní) se na rovině výrazu odráží kontrastním zaměřením apelativních vsuvek:

Milena – *ať je její jméno zachováno, ať je její jméno chváleno, ať je její jméno vyzdviženo, ať je její jméno vyslovováno v náklonnosti, ať je její jméno jménem úcty,*  
Policisté – *ať jejich jména nikdo nepochválí, ať jsou jejich jména velice zhanobena.*

## 7 ZÁVĚR

Zabývali jsme se zde analýzou specifik jednotlivých jazykových rovin v Topolově románu z devadesátých let. Soudíme, že jazykový rozbor může v případě literárních děl podobného charakteru posloužit i jiným než čistě lingvistickým účelům, neboť práce s možnostmi jazyka se v nich stává konstitutivní složkou výstavby smyslu díla. Dostáváme se na pole, na němž je zpochybněna hotovost jazyka jako nástroje. Jazyku v postmoderní době je připisována „funkce pokusných balónků vrhaných do víru dění“ (Čmejrková s. 122). Román je tak příkladem jazykového vyrovnávání se se skutečností přítomnou i minulou, přičemž „vyjadřovací a sdělné možnosti jazyka románu jsou ohledávány v mnohatvárné hře s ním, v destrukci a nové konstrukci, neboť jazyk starý, normální a normovaný, není vybaven na pojmenování lidských aktivit 20. století“ (tamtéž). Jak je z analýzy patrné, prověřovány jsou přitom všechny jazykové roviny od hláskoslovné až po hypersyntaktickou, místy je dokonce třeba rozšířit repertoár vlastního jazyka o prvky jazyků cizích. A samy reflexe zacházení s jazykem, jeho přetváření a přizpůsobování se stávají součástí exaltovaného diskurzu románu.

Naše analýza může být tedy chápána jako odpověď na výzvu, již před nás staví současná literární díla, tedy výzvu sledovat postupy, které „ze známého počtu jazykových jednotek vytvářejí nové neznámé kombinace a vedou tak čtenáře od literárních témat již dříve popsaných k tématům novým, dosud nezformulovaným“ (Čmejrková s. 124).

Cílem analýzy bylo rozkrýt jazykové komponenty textu, utvářející jeho svébytnou povahu. Tu by bylo na závěr možno metaforicky shrnout do obrazu, v němž se proud autorovy řeči valí korytem jazyka a živelnou silou převrací kameny (obsahové komponenty) v řečišti tak, aby se nad vodou objevila vždy jedna ploška krystalických mnohostěnnů možných výrazů. Pomyslné kameny jsou však značně svébytné a jejich výsledná vzájemná poloha dosti nezávislá a strhující proud řeči místy rozrušuje i homogenizační tendenci stojatých vod kontextu. Dá se tedy říci, že přes snahu, jíž se analýza řídila – snahu rekonstruovat z jazykových aktualizací textu určitý systém, jenž by byl racionální podporou procesu konstituování smyslu díla, bylo nezbytné ponechat volný prostor pro projevy spontánního autorského tvůrčího aktu, jenž před systémem dává přednost okamžité inspiraci.

Analýza si nekladla za cíl vyčerpávající popis, v rámci rozsahu práce by, vzhledem k povaze daného uměleckého textu, ani nebyl možný. Pole pro další badatele tedy zůstává otevřeno, Topolův text, zkoušející jazyk a reflektující jeho určující úlohu, je stálou výzvou.



## 8 LITERATURA:

ADAM, Robert: Řeč postav ve vyprávění. In Český jazyk a literatura č.4, roč. 57, 2006 - 2007, s.174 - 180.

BACHTIN, Michail Michaljovič: Román jako dialog. Odeon, Praha 1980.

ČECHOVÁ, Marie a kol.: Současná stylistika. NLN, Praha 2008.

ČMEJRKOVÁ, Světlá: Jazyk literatury. In Daneš, F. a kol.: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Academia, Praha 1997, s. 114 - 131.

DOLEŽEL, Lubomír: Narativní způsoby v české literatuře. Český spisovatel, Praha 1993

ECO, Umberto: Šest procházek literárními lesy. Votobia, Praha 1997.

HRBÁČEK, Josef: Nárys textové syntaxe současné češtiny. Trizonia, Praha 1994

KLIMEŠ, Lubomír: Slovník cizích slov. SPN, Praha 1981

Kolektiv autorů: Mluvnice češtiny 2, Academia, Praha 1986

LACINOVÁ, Eliška: Syntaktické zvláštnosti díla Jáchyma Topola (Bakalářská práce, obhájeno 2010 na Pedagogické fakultě UK)

MAREŠ, Petr: „Tajnej a otevřenej jazyk“ (Spisovnost a nespisovnost v románu Jáchyma Topola Sestra) In Dororovská, D., Minářová, E.ed.: Spisovnost a nespisovnost dnes. Masarykova univerzita, Brno 1996, s. 176 - 178.

REJZEK, Jiří: Český etymologický slovník. Leda, Praha 2001.

SAUSSURE, Ferdinand: Kurz obecné lingvistiky. Academia, Praha 2007.

ŠKLOVSKÝ, Viktor: Teorie prózy. Akropolis, Praha 2003.

TOPOL, Jáchym: Sestra. Atlantis, Praha 1994.

ULIČNÝ, Oldřich: Expresivita a překlad umělecké prózy. In Acta Universitatis Carolinae Philologica č. 4 - 5, 1988, s. 329 - 354.

## **Anotace**

Práce se zabývá analýzou jednotlivých jazykových rovin v Topolově románu *Sestra*. Text vykazuje specifické rysy především na rovině hláskoslovné, kde se objevuje pestrá škála možných variací čerpajících ze spisovných i nespisovných útvarů českého jazyka. Signifikantní je dále rovina lexikální, využívající prvky z repertoáru existujícího českého lexika, autorských neologizmů a elementů cizojazyčných. Různorodost hypersyntaktické roviny je silně ovlivněna vyprávěcí situací, založenou na množství vypravěčů a vnitrotextových adresátů. Jednotlivé jazykové aktualizace jsou významnou složkou výstavby smyslu analyzovaného díla.

## **Annotation**

The thesis deals with the analysis of individual linguistic levels of Topol's novel *Sestra*. The distinctive features appear above all on the level of phonology, where there is a wide scale of possible variations, rooting from both formal and informal spheres of Czech. What is also significant is the level of lexicology, since Topol tends to use not only Czech lexemes, but also his own neologisms as well as words from other languages. The variety of the hypersyntactic level is strongly influenced by the narrative situation, which is based on multiple narrators and recipients. The individual linguistic actualisations are of great importance for of the overall end of the text.